

Косаківський В. А. Дослідження пам'яток трипільської культури на Східному Поділлі П.І. Хавлюком / В. А. Косаківський, В. С. Рудь, Д. М. Ленчук // Вісник інституту історії, етнології і права: збірник наукових праць. – Вінниця, 2016. – Вип.14. – С. 6-12

В. А. Косаківський, В. С. Рудь, Д. М. Ленчук
ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА СХІДНОМУ
ПОДІЛЛІ П.І. ХАВЛЮКОМ

Вивчення трипільської культури на Поділлі має вже понад столітню історію. Варто згадати хоча б імена В. Хвойки, Є. Сіцінського, С. Гамченка, М. Макаревича, М. Біляшівського, П. Курінного, І. Зборовського, М. Артамонова, С. Бібікова, Т. Пасек, В. Збеневича, О. Цвек, І. Зайця, О. Корвін-Піотровського (Колесникова), С. Гусєва та ряд інших дослідників [1, с 77]. До цих імен потрібно додати й ім'я Павла Івановича Хавлюка, який упродовж усього свого життя займався виявленням та дослідженням різних археологічних пам'яток на теренах нашого краю, в тому числі трипільських.

Хавлюк П. І. народився 15 червня 1925 року в родині учителя в с. Жорнище Іллінецького району Вінницької області. З 1933 р. до 1937 р. навчався в Павлівській неповній середній школі. З 1937 р. до 1939 р. проживав в Іллінцях, навчався в Іллінецькій середній школі. У 1941 р. закінчив 9 класів Жорницької середньої школи. На початку Великої Вітчизняної війни, 9 липня 1941 р., виїхав в евакуацію з матір'ю та братами в Полтавську, а згодом у Чернігівську області. Весною 1942 р. повернувся на Батьківщину батька в с. Білки Дашівського району з братами та матір'ю. 10 березня 1944 р. був призваний до радянської армії. Брав участь у боях по розширенню плацдарму на р. Вісла на захід від м. Сандомир. З 1945 до 1946 р. проходив службу в зенітно-кулеметній установі. За участь у Великій Вітчизняній війні був нагороджений медалями: «За відвагу», «За боевые заслуги», «За победу над Германией», «За взятие Берлина» [2, с 5].

Після закінчення десятирічної вечірньої школи (1951) вступив на історичний факультет Ужгородського державного університету, який закінчив у 1957 р. - отримав диплом учителя історії середньої школи. Під час навчання працював учителем у середніх школах м. Гайсин, провів перші археологічні розвідки в середній течії р. Південний Буг.

У 1958-1961 рр. П.І. Хавлюк навчався в аспірантурі на кафедрі археології Ленінградського державного університету ім. А. А. Жданова. Під керівництвом доктора історичних наук М. І. Артамонова написав та захистив кандидатську дисертацію «Антские поселения средней части Южного Побужья» (1962). Наукова робота ґрунтувалася на матеріалах із близько 30 особисто відкритих та досліджених автором пам'яток.

Майже два роки після успішного захисту дисертації працює молодшим науковим співробітником відділу слов'янської археології Інституту археології АН УРСР.

Далі доля П. І. Хавлюка пов'язана із м. Вінниця. З 1963 р. й до останніх днів життя працює в цьому місті: спочатку - старшим викладачем, а пізніше - доцентом на історичному факультеті Вінницького педагогічного інституту ім. М. Островського (нині Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського). Тут він читав курси з археології та стародавньої історії, етнографії народів СРСР, історії первісного суспільства та середніх віків. Проводив постійні засідання археологічного гуртка, залучаючи до наукових досліджень студентів. Під його керівництвом працював слов'янський загін археологічної експедиції інституту, на базі якої проводилась щорічна польова археологічна практика для студентів. Також П. І. Хавлюк створив в інституті археологічний кабінет та лабораторію.

Поряд із педагогічною діяльністю займався й дослідницькою. Найважливіше значення відводив археологічному вивченню Середнього Побужжя. Важко назвати хоча б один район, де не ступала нога науковця, розвідки якого стирали білі плями на археологічній карті краю. У характеристиці 1963 р. тодішній директор Інституту археології АН УРСР, член-кореспондент С. М. Бібіков пише: *«Хавлюк П.І. с 1953 г. по настоящее время успешно проводил в лесостепном Побужье разведку археологических памятников различных эпох, от палеолита до Киевской Руси включительно, причем ряд памятников открыты им впервые.*

Являясь специалистом в области славянской археологии им были проведены широкие исследования славянских памятников этого района... Тов. Хавлюк П.И. своей полевой и научной работой проявил себя, как способный, инициативный исследователь в области изучения славянской археологии».

Ще до захисту кандидатської дисертації П. І. Хавлюк відзначився проведенням досліджень різночасових пам'яток. У складі експедиції В. М. Даниленка молодий археолог у 1956 р. дослідив ряд поселень буго-дністровської культури (БДК). Зокрема, на виявлених поселеннях біля сіл Глинське та Сокилець пізніше провів розкопки В.М. Даниленко, у результаті був відкритий ранній етап БДК.

Основним об'єктом археологічних досліджень П. І. Хавлюка були слов'янські старожитності Побужжя та Подністров'я I тис. н.е. Він також зробив вагомий внесок у дослідження трипільської культури Середнього Побужжя [3, с 312-314; 4,126-127].

На основі вивчення наукової літератури та збережених джерел спробуємо узагальнити внесок дослідника у трипільську археологію.

У 1953 р. Павло Іванович виявив, а в наступному році детально обстежив трипільське поселення біля с. Вербівки (Вербівка I) Дашівського (нині Іллінецького) району [5, с 206-208].

З 12 по 22 червня 1956 р. Павло Іванович провів комплексну експедицію до якої увійшло 29 осіб: 9 наукових співробітників Вінницького обласного краєзнавчого музею та юні краєзнавці будинку піонерів з м. Гайсина. Мета експедиції - збір археологічного матеріалу та гербарію лікарських рослин на території Гайсинського, Дашівського та Іллінецького районів Вінниччини. У щоденнику експедиції П. І. Хавлюк занотував *{перші дві сторінки втрачено - Авт.}* відомості про обстеження трипільських поселень:

12. VI. 56 г. ... поверхностного огляду на поселенні *(біля с. Шура-Мітлицька -Авт.)* зібрані кераміка, частина біноклеподібного посуду, хороша сохр., мініатюрний посудик, численні фрагменти кремневих зброї, а також 2 жіночі статуєтки.

Площади, зайнята поселенням щороку вспахується, культурний шар у багатьох місцях сильно знищений.

13.VI. 56 г. С самого ранку погода не благоприємствувала моросил дощ, але експедиція продовжувала шлях користуючись прикриттям лісу. При виході в р-н с. Вербівки прийшлося чекати припинення дощу. Приїждя на місце почали поверхневий збір матеріалу на трипольському поселенні Вербівка I. Були знайдені фрагменти кераміки з бороздчастим орнаментом, а на території житла, яке знаходиться у краю обрива на площі 5 м² зібрані фрагменти великого посуду, знайдено гнейсовий топорик, скребки і др.

14.VI. 56 г. С самого ранку пішов дощ, змушені були знаходитися в наметі і чекати поки перестане дощ. Вийти з наметів представила можливість лише в 10 годин ранку. Швидко приготували їжу і залишили Вербівку I, упрямо в напрямку Вербівки II.

Приїшли на місце в 13 годин. Швидко організували поверхневий збір матеріалу, т. к. поселення зайнято під посівом картоплі і буряків. Особливо багато матеріалу було зібрано в півн. частині поселення. Були зібрані кремневі скребки, наконечники к стрілам, вкладиші в серпи, деталі від ткацького верстатка, мініатюрні, посудики.....

17.VI. 56 г. С самого ранку небо затянулося хмарами, але туман, опустившись на землю був ознакою настання гарної погоди. Решили пораніше вийти в напрямку Борисівки, куди поїхали через 5 годин. Недалеко від городища, де знаходиться поселення Триполья, розбили намет.

Поселення знаходиться на краю високого мису, який в давнину був вільним від лісу. В середньовіччя на ньому було зведено городище. В н. в. культурний шар сильно знищений окопами часів першої світової війни. Вся територія поселення заросла густим лісом. Ми вирішили з метою збору матеріалу розкопати викиди ґрунту з окопів. В результаті цього зібрано багато, зокрема, кераміки.

18.VI. 56 г. В 6⁰⁰ утра к нам в лагерь пришел т. Шапиро. Утром мы решили продолжить раскопки. Они дали нам дополнительный материал. В раскопках принял участие т. Шапиро. В 11 часов утра завтракали и готовились к переходу в Улановку.

Вишли в путь в 12 часов дня. Солнце начало припекать. К 3⁰⁰ пришли в Улановку. После короткого отдыха начали осмотр поселения. Оно находится на краю плато, западный и северный края которого круто обрываются к реке Сибок.

Часть поселения занята посевом гороха, ежегодно вспахивается и культ, слой сильно уничтожен. Завтра начнем разведочные раскопки.

19 - 21 VI. 56 г. Три дня занимались раскопками. Были заложены несколько разведочных шурфов. Ни в одном из них не было выявлено следов жилища. Культ, остатки начинают встречаться из глубины 30-32 см. они состоят из Упю, виноградной улитки и керамики. Улановск. поселение одновременно и идентично с Борисовкой.

Автору на отдельных фрагм. керамики из Улановки удалось уловить характерную орнаментацию для развитого времени неолита.

Трехдневная работа на поселении дала значительный материал. В то же время были разведаны окрестности Улановки до Борисовки. Выявлено поселение 15-16 ст.

22.VI. 56 г. С 4 часов утра шел дождь. Как только прояснилось, сразу начали собираться в дорогу на Гайсин. Попутной машиной к 2 часам дня приехали в Гайсин» [6, с. 3-Ю].

Член цієї ж експедиції Кобзар В.М. також вів щоденник, на сторінках якого записував свої міркування:

«Шура-Митлинецька. 12 червня, вівторок.

Група в складі 29 краєзнавців вийшла з м. Гайсина в 6 год. ранку і взяла курс на с Шура-Митлинецька. В складі групи 9 чоловік археологічної (розвідки) експедиції та її керівник П.І. Хавлюк.

Сонце зійшло. Його косе проміння злегка припікає. Пройшовши через міст, звернули і пішли понад річкою Соб. Під сонячним промінням роса казалась ніби срібною. Взуття було мокре від роси. Рюкзаки членів походу повні продуктів. Напереміну несуть палатку. Приходиться трохи важко. Через кожних 40 хвилин відпочиваємо.

Зробили перепочинок. Поснідали. Відвідали поселення культури полів поховань, знайшли кілька фрагментів кераміки, серед якої більша частина лощеної. Поселення відноситься до черняхівського типу. Після цього знову рушили в путь. До 11 год. дня прийшли на місце призначення, в ліс села Шура-Мітлинецька. Відшукали місце для табору. Поставили палатки. Готують обід.

Члени експедиції з керівником вийшли на розвідку трипільського поселення, де були знайдені цікаві знахідки.

3 год. дня. Обід. Після обіду година відпочинку. Знову йдемо на поселення. Знаходимо багато кераміки з орнаментом та кілька ядер - болосів. Повертаємось в табір. Вечеряємо. Всі лягають спати. Щоб не запустити роботу, дописую щоденник.

Вербівка. 13 червня, середа.

Рано всі проснулись по сигналу «Підйом». Дівчата зготували сніданок. Небо хмурне, але скоро прояснюється. Всі біжать до річки вмиватися. Снідаємо і знову в путь. Потрібно пройти до нового привалу приблизно 6-7 км. На новому місці розбивають табір. Звідси трипільське поселення дуже близько. Починають готувати обід.

Члени експедиції і керівник провели обслідування поселення. Знайшли кілька фрагментів кераміки. Намітили місця для розкопок. Дуже хочеться їсти.

4 год. дня. Обідаємо. Потім короткий відпочинок і знову починаємо розкопки. На поселенню відкопуємо дуже багато кераміки. З неї складаємо посудину. Вона служила очевидно, для схоронення зерна. Два члени експедиції збирають гербарій. Накрапає дощ. Розкопки припиняємо. Раніше лягати, бо завтра знову в путь. Щоденник допишемо завтра рано, бо вже зовсім темно.

Білки. 14 червня, четвер. Вранці пішов великий дощ. Завдяки цьому записую за минулий день.

Але дощ скоро перестає. Готують сніданок. Кип'ячать чай. Небо вияснюється. Хмари розходяться. Снідаємо з великим апетитом.

Ждем поки підсохне палатка, адже мокра буде дуже важка. Вирушаємо в путь. Беремо напрям на с Білки. По дорозі збираємо гербарій. Нести спорядження вже не важко. Деякі продукти вже з'їли. Йдемо не поспішаючи. Зупиняємося в лісі с Білки. Розбиваємо табір. Готують обід. Члени експедиції вийшли на трипільське поселення. Знайдено цікаві речі: жіноча статуетка, статуетка барана, багато кремінних знарядь та фрагменти кераміки. Відшукували різні експонати протягом 5 годин. Хочеться їсти, але обід ще не готовий. Сильно болять ноги. Йдемо в табір. Через годину обідаємо, потім відпочиваємо, бо йде дощ.

Вечері до нас приїхав член експедиції тов. Шапіро. Запитавши як ідуть діла, і побачивши наш побут, він виїхав від нас. Дівчата готують вечерю. Ми сходили в село. Відмітили командировки. Повернувшись назад, повечеряли і лягли спати. Завтра далекий перехід, треба відпочити.

Записуємо все в щоденник за сьогоднішній день. Ще не темно. ...

Борисівка. 17 червня, неділя.

Встали пізно. Сонце вже зійшло. Вирушаємо в путь на Борисівку. Йдемо весь час лісом. Нести вантажі вже зовсім легко. Їх наполовину зменшилось. Палатку несуть по черзі парами. Пройшли 26 км. Зупинилися біля с Борисівка. Розбили табір. Відпочиваємо, готуємо обід. Ноги болять. Йдемо на розвідку трипільського поселення. Викопали кілька фрагментів кераміки з цікавим орнаментом. Обід. Знову займалися розкопками. Потім відпочинок. Вечеря. Сон.

Борисівка. 18 червня, понеділок.

Ранок. Йдемо на розкопки. До нас знову прийшов тов. Шапіро. Він був у нас під час розкопок. Провели сьогодні стрільбу. День видався сонячним і теплим. Сніданок. Вийшли в путь. Сьогодні останній перехід до с Уланівки. Йшли весь час полями, було дуже жарко.

В Уланівці розбили табір коло самої річки. В річці вудимо рибу. Члени експедиції оглянули трипільське поселення і намітили місця для розкопок. Вечеря.

Всі відпочивають. Дописую щоденник. Наступає ніч. Тиша в таборі. Тільки чути тиху розмову вартових. Вони обговорюють події минулого дня.

Уланівка. 19 червня, вівторок.

Ранок. Члени експедиції йдуть на поселення. Деякі члени походу вудять рибу.

Робимо розкопки. Викопали багато кераміки з орнаментом. Було дуже жарко.

Сніданок, потім відпочинок. Продовжуємо розкопки. Знову знаходимо багато кераміки.

Знайшли місце з дуже великою кількістю кісток та кераміки. Попадаються також кремінні знаряддя. Потім купалися в річці, відпочивали.

Приводили в порядок знахідки. Заповняємо щоденник.

Вечоріє. Круг табору зібралося багато сільських хлопців. Вони з інтересом розглядають наш табір.

Граємо в м'яча. Співаємо. Пісня роздається на все село. Темно. Всі лягають спати.

Уланівка. 20-21 червня, середа, четвер.

Встали в 6 год. ранку. Члени експедиції продовжують розкопки. Гаряче припікає сонце. Попрацюємо до обіду і будемо відпочивати. Дехто шифрує кераміку.

Готуємось до від'їзду. Пакуємо весь матеріал в ящик. Ловим рибу, стріляємо.

Сьогодні передостанній день нашого походу. Після півдня небо затягнуло хмарами. Кілька разів над нами пролітав вертоліт. Всі бачили його вперше.

Вечеря. Відпочинок.

Уланівка. 22 червня, п'ятниця.

Сніданок. Вирушаємо на Іллінці. Небо хмариться. 6 км ходу і ми в Іллінцях. Машини чекаємо не довго.

Всі сідають, заспівують пісню і від'їжджаємо на Гайсин.

1,5-2 год. і ми в Гайсині.

Все заносимо в будинок піонерів.

Розходимось задоволені додому» [7, с 1-9].

У звіті від 24 червня 1956 р. про результати експедиції, зокрема щодо пам'яток трипільської культури, її керівник П.І. Хавлюк зазначив наступне:

«Комплексная экспедиция была организована на средства Винницкого областного краеведческого музея, обеспечена инструментами и палатками Гайсинского Дома пионеров и местного краеведа Хавлюка П.И.

Цель экспедиции состояла в сборе археологического материала и гербария лекарственных и других растений на территории Гайсинского, Дашевского и Ильинецкого районов.

Экспедиция в составе 9 членов и 20 краеведов Гайсинского Дома пионеров передвигалась пешком. На протяжении 10 суток было пройдено болем 150 км пути и машиной проехали болем 50 км.

Экспедиция проводила свою работу в трудных метеорологических условиях: 32° жара и грозовые дожди.

Во время работы экспедиции была проделана следующая работа:

Детально обследованы поселения Трипольской культуры у сел:

1. Криштоповка, Вербивка, Билки Дашевского р-на, сел Борисовки и Улановки Ильинецкого р-на....

На всех археологических памятниках собран материал, состоящий из керамики с орнаментом, орудий производства, которые позволяют экспонировать эти памятники в музее....

Трипольские памятники, выявленные автором в бассейне реки Соби и подвергавшиеся осмотру и проведению разведочных раскопок детально описаны в статье автора «Трипольские поселения в бассейне р. Собь и мелких притоков р. Ю. Буга», которая находится в музее.

Считаю необходимым указать, что поселения раннего времени Триполья Борисовка и Улановка совершенно идентичны и одновременны по существованию. Исходя из того, что поселение Улановка сохранилось лучше чем Борисовка, первое имеет важное значение для изучения раннего периода этой культуры в бассейне р. Собь....

Интересные находки были сделаны на трипольских поселениях у с. Криштоповки: миниатюрный сосуд, биноклевидный сосуд, на поселении у с. Вербивки II фигурка барана, вкладыши в серпы из кремня, кремневые орудия и др. ... [8, с. 2-4].

В додатку до звіту подано список співробітників Вінницького краєзнавчого музею, які приймали участь в експедиції: «1. Хавлюк Павел Иванович - руководитель. 2. Шапиро Израиль Иосифович. 3. Рымар Александр Пантелеймонович. 4. Дышкант Михаил Трифонович. 5. Вердиев Алексей Абаз-Алиевич. 6. Кобзарь Владимир Максимович. 7. Зарицкий Николай Иванович. 8. Ковальов Николай Александрович. 9. Суржик Иван Петрович. 10. Петренко Георгий Васильевич» [9, с. 1].

Результати цієї експедиції знайшли своє відображення у статті П.І. Хавлюка «Материалы к археологической карте бассейна реки Соб (притока Ю. Буга)» опублікованій у 1956 р. Тут подано карту та відомості про поселення трипільської культури біля сіл: Уланівки, Борисівки (2 поселення), Вербівки (двошарове), Рахни (двошарове), Гунча, Кисляк, Бубнівка, Ладижинські хутори [10, с 18-20].

У 1966 р. П. І. Хавлюк відкрив трипільське поселення біля с Кліщів Тиврівського району, яке активно почало досліджуватись з 1969 р. спільною експедицією Вінницького педінституту та Вінницького обласного краєзнавчого музею [11, с 79-82].

Невеликі розкопки у 1970 р. проведені на поселенні біля с Рахни Собо́ві Гайсинського району. Було досліджено 1 житло-землянку [1, с 79].

Поблизу с Уланівка Іллінецького району у 1972 р. дослідником спільно з Б. С Жураковським проведені розкопки 3 жител [12, с 343-344]. У наступному році були проведені археологічні розвідки та розкопки трипільських поселень біля сіл Борисівка, Сорока, Слобідка того ж району. Матеріали цих та інших розкопок зберігаються в

лабораторії з археології НЕП ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського та у фондах Вінницького обласного краєзнавчого музею [13, с 7-9; 14, с. 114; 15, с. 35].

Загалом впродовж 50-80-х рр. ХХ ст. П. І. Хавлюком, за підрахунками Н. І. Майданюк, виявлено понад 150 трипільських поселень з 352 відомих на теренах Вінниччини на той час [1, с 77-78]. А 132 трипільських пам'ятки виявлених Павлом Івановичем нині взято під охорону держави: *Барський район* - Українське (1986), Ялтушків (1966); *Вінницький район* - Іванівка (1984), Комарів (1981), Ксаверівка (1981), Лука-Мелешківська (1985), Майдан (1982), Медвеже Вушко (1982), Писарівка (1970), Сокиринці (1985), Хижинці (1985); *Гайсинський район* - Бубнівка (1951), Губник (1968), Гунча (1953), Зятківці (1962), Кисляк (1953), Косаново (1963), Кунка (1955), Ладижинські Хутори (1951), Мелешків (1963), Михайлівка (1962), Рахни (1951), Степашки (1978), Харпачка (1954); *Жмеринський район* - Вознівці (1986), Кам'яногірка (1987), Кам'яногірка (1990), Рожепи (1988), Слобода-Почапинецька (1986), Тарасівка (1986); *Іллінецький район* - Борисівка (1953), Борисівка (1953), Борисівка (1954), Василівка (1955), Вербівка (1953), В'язовиця (1956), Даньківка (1957), Даньківка (1963), Жорнище (1955), Іванівка (1958), Кальник (1966), Кантелина (1984), Криштопівка (1951), Купченці (1963), Купченці (1988), Лиса Гора (1984), Пархомівка (1955), Сорока (1963), Уланівка (1952), Червоне (1958), Шевченкове (1955), Шевченкове (1957), Якубівка (1957); *Калинівський район* - Байківка (1963), Грушківці (1962), Жигалівка (1963), Кам'яногірка (1965), Пиків (1981), Хомутиці (1963); *Липовецький район* - Війтівці (1988), Іваньки (1955), Іваньки (1956); *Літинський район* - Білозірка (1987), Бірків (1987), Дяківці (1976), Залужне (1986), Кільянівка (1986), Кусиківці (1986), Лісне (1982); *Немирівський район* - Байраківка (1981), Брацлав (1977), Будки (1986), Вовчок (1955), Глинське (1967), Дубовець (1967), Зяньківці (1954), Ковалівка (1962), Коржівка (1959), Мар'янівка (1954), Межигірка (1985), Мельниківці (1957), Мухівці (1966), Ометинці (1980), Потоки (1954), Потоки (1988), Рубань (1988), Самчинці (1959), Ситківці (1957), Скрицьке (1959), Слобідка (1968), Червоне (1951), Червоне (1964), Шолудьки (1962), Юрківці (1954); *Оратівський район* - Кожанка (1984); *Погребищенський район* - Андрушівка (1986), Андрушівка (1989); *Теплицький район* - Завадівка (1959); *Тиврівський район* - Довгополівка (1957), Довгополівка (1981), Жажнівка (1986), Кліщів (1982), Рахни-Польові (1988), Рогізна (1988), Сліди (1988), Тростянець (1984), Тростянець (1988), Уяринці (1988), Черемошне (1982), Шендерів (1981), Шершні (1985); *Томашпільський район* - Комаргород (1958), Липівка (1964); *Тростянецький район* - Тростянець (1966), Гордіївка (1959), Оляниця (1966), Тростянчик (1959); *Тулчинський район* - Бортники (1962), Журавлівка (1956), Зарічне (1982), Кришинці (1982), Печера (1981), Сільниця (1956), Торків (1978); *Хмільницький район* - Березна (1984), Голодьки (1982); *Шаргородський район* - Довжок (1987), Клекотина (1987), Михайлівка (1987), Пасинки (1987), Писарівка (1987), Покутине (1987), Слобода Шаргородська (1986), Слобода Шаргородська (1972) [16].

Отже, археологічні дослідження та наукові здобутки Павла Івановича Хавлюка на ниві вивчення трипільської культури займають вагоме місце в історії археології Поділля. Вони не втрачають своєї актуальності і сьогодні та потребують більш детального вивчення їх сучасними дослідниками.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Майданюк Н.І. Карта пам'яток трипільської культури на Вінниччині / Н.І. Майданюк // Подільська старовина : наук. зб. : Вип. IV / відп. ред. К.І. Висоцька ; Вінниц. обл. краєзн. музей. -Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2008. – С. 77-88.

2. Хавлюк О.В. Родовід/О.В. Хавлюк. -Вінниця, 2015. -31 с (рукопис).

3. Рудь В.С. П.І. Хавлюк - дослідник старожитностей Поділля / В.С. Рудь, В. А. Косаківський // Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення : матеріали ХХІІІ всеукр. наук, іст.-краєзн. конф. (До 100-річчя заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського). - Вінниця, 2011. -С. 312-317.

4. Рудь В.С. Павло Іванович Хавлюк / В.С. Рудь, В. А. Косаківський // Археологія. - 2015. - № 2. -С. 126-130.

5. Хавлюк П.И. Новые данные о культовых изображениях в Триполье / П.И. Хавлюк / Советская археология. - 1959. - №3. – С. 206-208.
6. Хавлюк П.И. «Дневник комплексной экспедиции Винницкого областного краеведческого музея (12-22 июня 1956 г.)» / П.И. Хавлюк. - Гайсин, 1956. - 8 с. (рукопис на окремих аркушах, 1 і 1 сторінки відсутні).
7. Кобзар В.М. Щоденник ведення наукових спостережень під час експедиції Винницького краєзнавчого музею / В.М. Кобзар. - Вінниця, 1956. - 9 с (рукопис у шкільному зошиті).
8. Хавлюк П.И. Краткий научный отчет о работе комплексной экспедиции Винницкого областного краеведческого музея (12-22 июня 1956 г.) / П.И. Хавлюк. - Гайсин, 1956. - 4 с. (рукопис на окремих аркушах).
9. Хавлюк П.И. Приложение к научному отчету. Список членов комплексной 10 дневной экспедиции Винницкого краеведческого музея / П.И. Хавлюк. - Гайсин, 1956. - 1 с. (рукопис на окремому аркуші).
10. Хавлюк П.И. Материалы к археологической карте бассейна реки Соб (притока Ю. Буга) / П.И. Хавлюк // Краткие сообщения Института археологии АН УССР. - 1956. - Вып. 6. - С. 18-21.
11. Заєць І.І. Трипільське селище Кліщів / І.І. Заєць, П.І. Хавлюк // Археологічні дослідження на Україні в 1969 р. - К., 1972. - Вип. IV. – С. 79-82.
12. Хавлюк П.И. Исследования в Винницкой области / П.И. Хавлюк, Б.С. Жураковский // Археологические открытия 1972 года. -М., 1973. - С. 342-344.
13. Зінько Ю.А. Історія археологічної колекції / Ю.А. Зінько // Археологічна колекція Інституту історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : каталог-проспект. -Х. : Раритети України, 2012. -С. 7-10.
14. Косаківський В.А. До історії формування археологічної колекції Вінницького областного краєзнавчого музею (кінець 60-х - 70-ті рр. ХХ ст.) / В.А. Косаківський // Археологічні студії «Межибіж» : науковий щорічник - 3(2014) / За ред. А.М. Трембіцького, О.Г. Погорільця. - Хмельницький : ІРД, 2014. – С. 112-116.
15. Косаківський В.А. Трипільські старожитності у археологічній колекції Вінницького областного краєзнавчого музею / В.А. Косаківський // Сарматія від Алтаю до Дунаю (до 30-річчя відкриття «царських» поховань біля с Пороги Ямпільського району) : матеріали міжнарод. наук, конф. - Вінниця, 2014. – С. 35-36.
16. Перелік пам'яток археології місцевого значення Вінницької області [Електронний ресурс] // Управління культури і мистецтв Вінницької облдержадміністрації: [сайт].- 2004-2007. – Режим доступу: <http://www.vincult.org.ua/pl2.php>. -Дата доступу: 04.02.2016.

О. І. Криворучко

СУПЕРЕЧЛИВІ МОМЕНТИ ЖИТТЄПІСУ КНЯЗЯ ІГОРЯ В «ПОВІСТІ МИНУЛИХ ЛІТ»

Князь Ігор в руській історії є таємничою особою. В літописах подаються різні, часто суперечливі, свідчення про нього, починаючи з народження до його смерті.

У «Повісті минулих літ» під 903 р. міститься такий запис: «Коли Ігор виріс, він ходив вслід за Олегом, і кожен слухався його» [1, с 16]. Леонід Махновець вважає, що мова йде про походи, не уточнюючи їх мету. На нашу думку в даній частині літопису мова йде про полюддя. Абстрагуючись від дати, яка викликає значні сумніви, зосередимося на суті повідомлення. Вірогідно, що ця інформація є свідченням того, що Ігор був співправителем Олега (не будемо вдаватися до дискусії щодо міфічності постаті Олега в руській історії [2, с 68]). Це підтверджує і наступний запис, датований 907 р. : «Пішов Олег на греків, Ігоря зоставивши в Києві» [1, с 17]. Іншими словами, на час відсутності Олега функції правителя Русі продовжив виконувати Ігор. Таке припущення знаходимо і у праці відомих англійських дослідників руської історії С Франкліна та Д. Шепарда. Аналізуючи свідчення різних джерел про військові походи руських князів, дослідники приходять висновку, що «поряд з верховним князем, у русів були інші князі і правителі. Олег, відомий також к Хелгі, або H-L-G-W, міг правити одночасно з Ігорем» [3, с 173].

